

ÖTÖDIK SZAKASZ.

A KÖZNEMESSÉG ÉS FŐNEMESSÉG KÜZDELME. AZ ORSZÁG HANYATLÁSA.

1. A Jagellók. A Habsburg-ház igényei. A köznemesség ellenhatása. A nemesség személyes megjelenése az országgyűlésen. Kisérlet nemzeti királyságra.

II. Ulászló. 1490—1516.

Fraknoi Vilmos, A Hunyadiak és a Jagellók kora. (M. T. IV. köt.). *Szalay L.*, III. 374. *Horváth*, III. 237. *Kerékgyártó*, II. 184. *Sayous*, II. 45. *Fessler*, III. 221. *Szalay J.—Baróti II. Krones*, II. 490, 256, 650. *Huber*, III. 291. és 411. A külpolitikára nézve l. *Kerge* dolgozatait (112. l.). Ulászló választásáról l. *Salamon*, A magy. kir. szék betöltése (35. l.). U. az, Török hódítás Magyarországon (57. l.). és *Fraknoi*, II. Ulászló megválasztása (Száz. 1885). *Jászay Pál*, A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után. 1846. *Fraknoi Vilmos*, Magyarország a mohácsi vész előtt 1884. U. az, Magyarország és cambray-i liga (Száz. 1882/3); Bakócz Tamás (T. Eletr. 1889) és Werbőczy Istv. (1899). *Óváry Lipót*, II. Ulászló házassága Beatrix-szal Száz. 1890). *Wenzel G.*, II. Ulászló házassága (Száz. 1877). De Foix Anna, Ulászló nejeről (Száz. 1877). és újabban *Kropf Lajos* írt (u. o. 1895). I. Miksa és II. Ulászlóra vonatkozó francia krónikákról l. *Kropf Lajos* ismertetését (Száz. 1896. 265.). *Cordeiro* művét Eleonora császárnéről l. Száz. 1898. 253. A kir. tanácsról ez időben: *Schiller Bódog*, Az örökös főrendiség tört. Magyarországon (1900. V. ö. Száz.). *Féjérpataky L.*, II. Ulászló jövedelmeinek jegyzéke (T. T. 1880). *Horváth*, Corvin János élete (Kis. t. m. I.). *Schönherr*, Corvin János 1894. *Neustadt*, Magyarország hanyatlása a XVI. század elején (Ungarische Revue, 1885). A Miksával való szerződésekre nézve l. *Deák Ferencz*, Adalék a magyar közjoghoz (1865. 33. l.) és *Salamon*, A kir. szék betöltése (36. l.). *Palacky*, Gesch. Böhmens. IV. 3. *Caro*, Geschichte Polens (V. 2.). 1888. *Bachmann*, Deutsche Reichsgeschichte, mostanig 2 köt. (kül. Miksa háborúira vonatkozólag). V. ö. a hadtörtén. bibliográfiát a H. K. 1895. 152. l. *Száraz*, II. Ulászló állítólagos arczképe Klosterneuburgban (Arch. Ért. 1893. 121.).

Hanyatlás
kora.

Elérkeztünk hazánk rohamos hanyatlásának küszöbéhez. Mig a külföld még Mátyás vakító jelenségének varázslatása alatt állott, az ország, számos körülmény végzettszerű összeműködése következtében, hanyat-homlok zuhant az örvénybe a fejlettség és erő magas polczáról. Harminczhat év, — néhány óra egy nemzet életében! — elegendő volt arra, hogy Magyarországot a meghódított Bécsből a mohácsi temetőbe juttassa. — Lássuk e példátlan gyors hanyatlás történetét és vizsgáljuk meg annak okait.

Mátyás halálának hírére több trónkövetelő áhítozott a magyar koronára. Így *Miksa* német király, III. Frigyesnek vállalkozó fia, a ki az 1458. évi választásra és az 1462. évi szerződésre hivatkozott; *Ulászló* cseh király, szintűgy vitéz öcsese, *János Albert* lengyel herceg, a kik V. László Erzsébet nevű hugának fiai voltak. A dúsgazdag *Szapolyai István*, Bécs kormányzója is epekedett a korona után, mely az előzmények után Mátyás fiát, *Corvin Jánost* illette volna. — Ha *Corvin János*, a szt. korona, megmérhetetlen kincs, birtok és több fontos vár birtokosa, csak valamivel nagyobb erélyt fejt vala ki, a trón az övé lett volna. De ő és pártja következetlenül hol fenyegetődzött, hol fegyverszünetet kötött. Fegyverhez pedig *Corvin* csak közvetlenül a rákosi választás küszöbén fogott, a midőn Budáról a királyi kincstárral és hadi népével Dunántúlra vonult, mire *Kinizsi Pál* és *Báthori István* a rendek parancsára üldözőbe vevén, a Sárviz partján legyőzték és a szt. koronát és kincseit tőle elvették. E diadal hírére a rákosi rendek királylyá választották *Ulászlót*, kit azután az alkotmányra meg is eskettek.

Trónjelöltek
1490-ben.

Corvin János.

A nemesség zöme politikai és személyes indokokból szavazott *Ulászlóra*. Politikai indokból, mert azt hitte, hogy *Ulászló* a cseh koronán kívül esetleg még a lengyel koronát is meg fogja kapni és hogy mint két, esetleg három országnak fejedelme, képes leend a török veszedelemmel szemben Magyarországot megvédelmezni. Személyes indok is szólt *Ulászló* mellett, mert az urak, borzadván a Mátyás-féle vaskezű kormány ismétlődésétől, oly erélytelen királyt akartak, kinek «üstökét markukban tart-hatják.» Ebbeli szándékának megfelelően a főnemesség már az ország határán kényszerítette *Ulászlót*, hogy Mátyás szigorú törvényeit, köztük az 1486. évi jogrendet és az 1 forintos adót eltörölje, a főnemések kiváltságait pedig biztosítsa. Csak e választási capitulatio aláírása után szavaztak a rendek *Ulászlóra*, kinek útját különben *Beatrix* királynő is egyengette, csakhogy *Ulászló* őt nőül vegye, mely hitében *Bakócz Tamás* és *Szapolyai János* az özvegyet meg is erősítették. *Ulászló* ugyan megválasztatása után, előre megbeszélt komédia szerint és titokban megtartotta *Beatrix* királynővel esküvőjét, de ezzel az özvegy királynőt csak ámitotta, mert nem sokára cserben hagyta. A kijátszott *Beatrix* Nápolyba költözött, a hol mint apáca halt meg.

II. *Ulászlót*
választják.
1490—1516.

Az *Ulászlóba* helyezett remények és várakozások rövid idő alatt megbiúsultak. *Ulászló* megválasztatása először is háborúkba sodorta az országot. *Corvin János* ugyan megnyugodott sorsában, de nem úgy a többi trónkövetelő. *Albert* Rákoson temett hadaival és csak akkor hagyta el az országot, midőn *Ulászló* Sziléziában és Sárosban birtokokkal kárpótolta. — *Miksa* előbb kardcsapás nélkül vonult be a *Szapolyaitól* feladott Bécsbe, s azután az 1462. évi szerződésre alapított igényei védelmére az országba rontott és pártja által Fehérvárott meg

Harcz a többi
trónkövetelővel.

1) Ha az kapanyalambak voltak a királynak az 1495: XXV. t. c-ben a több-
 t elegendő minőségű, a mennyiben a kir. főpapok ill. a bírák a trón-
 zártak mikénti elv: ugyanakkor (vagy: korábban) egyáltalán valójában
 hátrahagyottak a királynak. # szavazatok minőségűségének a trón-
 koronázta magát. Ulászló tétlenül nézte az ügyek fejlődését és örömmel fogadta a hirt, hogy követei, Báthori István
 és Bákócz az 1462. sérelmes szerződés megújításával és teljes
 ellentétben az Ulászló megválasztatásakor követett elvekkkel,
 Miksával Pozsonyban békét kötöttek, mely szerint 1. Ulászló
 visszaadja Mátyás hódításait. Miksa ellenben néhány más ha-
 társzéli várossal Köszeget és a magyar királyi címet megtart-
 hatja. 2. Hadi költség fejében Ulászló 100,000 aranyat fizet és
 visszaadja Frigyes kötelezvényét. 3. Ha Ulászló és fiága kihal,
 a magyar rendek Miksát, esetleg valamelyik fiát ismerik el ma-
 gyar királynak. 4. Ulászló azon lesz, hogy a következő ország-
 gyűlésen a rendek egyenkint esküt tegyenek e szerződésre. —
 Miksa pedig a maga részéről ígérte, hogy megtartja majd a ne-
 mesek kiváltságait és hogy az országban fog lakni.

Pozsonyi szer-
 ződés. 1491.

Az 1492. ren-
 dek ellenzik a
 szerződést.

Ulászló király be sem várva az országgyűlést, a békekötést
 a maga részéről megerősítette; azonban az 1492. Budára hi-
 vott országgyűlésen a köznemesség soraiból alakult többség el-
 keseredéssel és felháborodással értesült az ország becsületének
 ekkora lealázásáról és hazaárulással vádolva az egyezség szer-
 zőit, megtagadta a szerződésnek szentesítését. A rendek úgy nyi-
 latkoztak, hogy inkább meghalnak, hogysem a német szolgálta-
 got elviselnék. Ulászló embereinek mindamellett sikerült 67 fő-
 urat és 62 főpapot arra bírni, hogy a szerződést 2 pecsétes oklevél-
 ben aláírják. A városok követei is hozzájárultak a szerződéshez,
 szintűgy a horvát-tótországi rendek. Világos azonban, hogy a
 szerződés így sem birt törvényes erővel; nem is vették fel a
 törvénykönyvbe és hatályát a következő törvények, jelesen, az
 1505. évi végzések is megsemmisítik.¹ Ulászló azonban meg volt
 elégedve az elért sikerrel és viszonzásképen hozzájárult a ná-
 dori szék betöltéséhez, melyre a rendek Szapolyai Istvánt vá-
 lasztották.)

II. Ulászló
 uralma.

Telhetetlensége.

Miután a főnemések Ulászló hatalmát a választási föltételek
 által teljesen megnyirbálták, bajos az uralkodásáról szólni, a
 mennyiben helyette állandóan egyes főurak és főpapok ural-
 kodtak. Ő maga legfőlebb annyit tett, hogy olykor-olykor
 pénzen adott el hivatalokat, miben azután főtanácsadói: Sza-
 polyai István nádor és Bakócz Tamás egri érsek és utóbb ezen-
 felül esztergomi érsek-primás példáját követték, úgy hogy néha
 ugyanazon hivatalnak egyszerre több gazdája akadt. Egyébiránt
 léha közönnyel nézte a világ folyását. Kegyeltjeit, mint pl. Ba-
 kóczot, még meginteni sem merte; türte, ha szidták és hallga-

¹ Osztrák írók és jogászok azonban, úgyszintén a Milleniumi tör-
 ténelem IV. kötetének írója (353—354. l.) másként ítélkeznek ebben a
 kérdésben és azt állítják, hogy e két oklevél az egész országgyűlés hozzá-
 járulását jelenti; — hogy azonban mi birta volna a rendeket ily áldo-
 zatra, arról nem nyújtanak felvilágosítást.

tott, ha gyalázták. («Dobzse-László».) Igaz, hogy a terhes választási feltételek is megkötötték a kezét. Magánvagyonra sem volt és így ebben a tekintetben sem követhette Mátyás példáját, ki zsoldos hadait és a tudományokra és művészetekre fordított összegeket gyakran a saját pénztárából fizette.

Ily viszonyok között természetes, hogy Ulászló csak családi körében érezte magát feszélytelennek és boldognak. Miután ugyanis az országgyűlés és a pápa 1502-ben a Beatrixnak adott ígérete alól felmentette, nőül vette Candalei Anna francia hercegasszonyt, a kitől Anna nevű leánya született. A kis Annát már gyermekkorában eljegyezte *Miksa unokájával, Ferdinánd főherczeggel*. Ezzel az eljegyzéssel annyival is inkább sietett, mivel Anna kezére a nagyratörő Szapolyai János, a nádor fia is vágyódott, kinek tolakodó, sőt fenyegető fellépése ellen Ulászló a Habsburg-házban keresett ellensúlyt.

A köznemesség, mely a főnemesség és főpapsággal szemben elejétől kezdve sarokba szorult s a melyről az 1490. választási capitulatio teljesen hallgat, haragosan nézte az udvar német politikáját és családi összeköttetését. Így egyrészt az udvar és a főrendek, másrészt a nemzet zömének politikája és végcélja között végzetes *ellentét* fejlődött. A király és udvara, főpapi és főúri tanácsosai a török hatalommal szemben a hatalmas Habsburg-családdal való szoros összeköttetéssel akarták biztosítani az országnak jövőjét; a nemzeti párt ellenben egyedül nemzeti király alatt remélte a török veszély elhárítását és a bajok orvoslását. E két párt megkezdé most a harcot az uralomért. A köznemesség kezdetben Corvin Jánostól várta a nemzeti királyság visszaállítását, halála óta pedig az udvartól kikoszorózott Szapolyai János körül csoportosult, kinek vezérlete alatt az udvar pazarlása, a tolvaj kincstárnokok és az erőszakos főnemesség ellen az országgyűléseken menydörgött. Az *1504. évi gyűlésen* törvénybe iktatta, hogy «*adót csakis az országgyűlés szavazhat meg* és a mely vármegye mégis megfizeti (a rendkívüli adót), becsületvesztésben marasztaltatik el. (*Ez a gyűlés tehát az adómegszavazás jogát emelte az alkotmány egyik legfőbb biztosítékává.*)» A következő *1505. évi rákosi országgyűlésen* az ellenzéki szellem még erősödött. Midőn t. i. a rendek a Miksával kötött és az ország függetlenségét sértő családi szerződésről értesültek, azt a határozatot hozták: hogy «*miután az ország reményes szétrombolásának és csúfságos pusztulásának főokát az idegen királyokban találják, kik nem akarják eltanulni a nemzet erkölceit és szokásait: azon esetre, ha Ulászló fiutódok nélkül találna kimúlni, sohasem fognak külföldi fejedelmet királylyá választani*». Befejezésül pedig nyomorult hazaárulóknak bélyegezték mindazokat, kik idegen trónkövetelők ügyét támogatnak. (Ulászló ugyan nem szentesítette a végzést; utóbb azonban Szapolyai János mégis e végzés alapján nyerte el a koronát.)

Családi élete és tervei.

Udvari és nemzeti párt különválása.

1504 : adómegszavazás joga.

1505. rákosi gyűlés: a nemzeti királyság eszméje.

Családi össze-
kötetés Miksa
családjával.
1506.

Miksát vérig sértette ez a végzés és fegyverrel készült annak megtorlására. E hirre a félénk Ulászló, hogy Miksát megbékítse, 1506-ban titokban megújította az 1491-iki szerződést, sőt szavát adta Miksának, hogy ha fia születne, ezt Ferdinánd nővérével, Máriával házassítja össze. Miksa azonban még ezzel az ígérettel sem érte be és Pozsony meg Sopront álnokul hatalmába kerítette, hogy ezek mintegy zálogai legyenek.

Mihelyt az 1507. évi rendek a Miksával kötött újabb törvénytelen szerződésről hallottak, nemcsak Ulászló csecsemő fiának, Lajosnak megkoronáztatását tagadták meg, hanem a király tanácsosaira is kimondták a felelősséget. Ulászló azonban 1508. addig kérte a nagyokat, míg nem az 1508. országgyűlésen a 2 éves Lajosnak koronáztatásába belenyugodtak. De előbb Ulászlónak (fia helyett) meg kellett esküdnie, hogy a nemzet szabadságait és alkotmányát sértetlenül fenn fogja tartani és meg kellett ígérnie, hogy Lajos is, kit nem fog idegen gyámnokra bízni, meg fog az alkotmányra esküdni, mielőtt nagykorúságát eléri.

1515. Kettős
eljegyzés.

Ezóta Ulászló nyugodtabban tekintett a jövőbe és az ellenzékől sem tartott annyira. 1515-ben Pozsonyba indult gyermekeivel, s ott újabb alkudozásokat kezdett Miksával. Az itt kötött szerződések értelmében újra eljegyezte Annát Ferdinánddal, ennek hugát, Máriát pedig saját fiával, Lajossal. Elismerte továbbá azt is, hogy egyik vagy másik család kihalta esetére, az életben maradó család a szerződő felek összes országainak örököse legyen. — Könnyen átláthatni, hogy Ulászló ezzel a kettős eljegyzéssel és ezzel a törvénytörő szerződéssel újra maga ellen ingerelte az ország zömét és hogy a bizalmatlanság és gyűlölet érzete még jobban fokozódott a nemzet lelkében.

Ellentét király
és nemzet
között.

2. A parasztlázadás. A nemesi kiváltságok feljegyzése.

Idézett kézikönyvek és művek folytatóan. *Benedek Elek*, A m. nép multja és jelene. I. köt. 1898. *Horváth M.*, Az 1514. évi pórlázadás okai és következményei (Kis. tört. művei I. 241). *Frankl Vilmos*, Adalékok az 1514. évi pórlázadás történetéhez (Száz. 1872). *Márki Sándor*, Dózsa György és forradalma. (1886. 2. kiad.) és Dózsa Gy. korából (Száz. 1887. 193). *Szabó Károly* a Száz.-ban 1876. 18. l. (Olvasmányul: b. *Eötvös J.*, Magyarország 1514-ben.). *Nagy Benj.*, A magyarországi jobbágyság állapota 1514-ig (1896). *Boroczky S.*, Csanád vmegye t. (I. köt. 1896. 8. fejt.). *Kardosy J.*, Három egykorú jelentés (T. T. 1891. 337). Az egyik (verses) költőt, *Taurinus* (Stieröchsel) Gyulafehérvárott írt művét, a *Stavromachiát*, *Márki Sándor* fordította le magyarra (K. Sz. 1889). *Szabó K.*, Báthory István erdélyi vajda bukása, (kit rettenetes zsarnoksága miatt kellett letenni. Száz. 1888). *Neustadt*, II. Ulászló utolsó órái (Ungar. Revue, 1884). Továbbá *Szádeczky* czikke ugyane tárgyról (Száz. 1884).

A Tripartitumról l. az eml. közjogi műveket. Így: *Wenzel*, Magyarország magánjoga, I. 82., 87., 184. és: *Magy. jogtörténetének vázlatja*, 74. l. A Tripartitumot. 1894. *Kolozsváry* és *Óváry* adták ki újabban a Corpus Juris új kiadásában (*Márkus D.* szerk. alatt 1894), a

magyar, jegyzetes fordítást pedig *Csiky K.* (1894) készítette. *Csiky K.*-től készült az Olcsó Könyvtárban megjel. ford. is. (1899). V. ö. M. T. K. K. 347. l. — *Vécsey T.*, a Tripartitumnak egy görög fordítására utalt (Száz. 1894. 485. l.). A királyi könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt (7000) nemes családnak neve, czíme, előneve stb. 1527—1867. Kiadj. *Illésy János és Pettő Béla.* (1895). Hasonló ehhez *Bojničić és Kninski* munkája: *Series nobilium, quorum litteræ armalis gener. congregatio-nibus regnorum Croatia, Slavonia et Dalmatia publicatæ sunt.* ab a. 1557—1848 (Zágráb, 1896). *Fraknói Vil.*, Werbőczy Istv. (1899). *Komáromy A.*, Werbőczy Istv. származása (Száz. 1896. 163. l.).

A középkor végével és az újkor küszöbén európaszerte találkozunk a paraszt osztálynak abbeli kísérletével, hogy kivált-ságos kínzóival, földesuraikkal, százados elnyomatásáért, leszámoljon. Az újkori eszmék szózata a pórok kunyhóiba is elhatott s ők sem késtek részt követelni a hirdetett szabadságból. Törekvésük borzasztó lázadást idézett elő hazánkban, melynek kitörésére az 1514-ben kihirdetett keresztes hadjárat szolgál-tatta az alkalmat. A törökök növekvő hatalma ugyanis a Kapisztrán- és Hunyadi-féle dicső keresztes hadjáratnak em-lékét éleszté fel és *Bakócz érsek primás* sietve keresztes had-járatot hirdető bullát eszközölt ki Rómában, melyet az or-szágos tanács egyes baljóslatu hangok daczára, ki is hirdetett. Alig hogy ez megtörtént, máris roppant néptömeg sereglett a kereszt jele alá. Vezér is akadt Dózsa György vitéz székelyben, ki a kínalkozó alkalmat — nemes létére! — úgy látszik egy új országos rend alakítására, a nemesi alkotmány megváltoztatására és a népuralom alapítására akarta felhasználni. A nemesek lát-ván a pórok tódulását, nehogy földjeik parlagon maradjanak, erő-szakkal tartották vissza jobbágyaikat, minek híre a keresztesek ingerültségét kitörésre juttatta. A népszónokok által felizgatott fegyveres pórok dűlni kezdték a nemesek kuriáit, a nemesek családjain pedig iszonyú kegyetlenségeket követtek el. Bakócz most már hiába sújtotta őket átokkal: romboló árként özön-löttek el az Alföldet. Az udvari körök későn vették észre, hogy soraikban nincs egy Hunyadira emlékeztető, szervező lángész és erős kéz; még jobban fájlalhatták a fekete seregnek pénz-hiányból történt felosztatását (Kinizsi Pál Halas táján széjjel verte volt az elégtelen hadat). Ily viszonyok között az urak jó sokáig hasztalan iparkodtak a pórok dühöngésének véget vetni, mígnem végre Szapolyai János erdélyi vajda vállalta ma-gára a rabló keresztesek leveretését. Hadaival Csanád és Temes vármegyébe sietvén, a pórokat meglepte és körülbelül 70,000-et agyonütött közülök. A vereséget a nemesség boszúja nyomon követte. Előbb Temesvárott Dózsát és vezéreit végezték ki haj-meresztő módon, azután pedig az 1514. országgyűlés elvette a pórok szabad költözködési jogát s örökös szolgaságra kárho-zatta őket (glebæ adstricti). A bosszús rendek kimondták, hogy minden jobbágy évenként egy arany forint fejadót fizessen urá-

A Dózsa-féle
pórlázadás
1514.

Szapolyai János
elnyomja a lá-
zongást.

1514. évi
országgyűlés.
Megtorlás.

nak, hetenkint egy napot robotban szolgáljon s terményeiből tizedet s kilenczedet adjon, amaszt papjának, emezt földesúrnak. Paraszt vérből származó pap sohse lehessen püspök. Azonfelül a leölt nemesség vérdíjának megfizetésére és az okozott kár megtérítésére kötelezték a pórokat. — Az elnyomott pórok elfojtott dühvel fogadták az ítéletet. Bizonyos, hogy a nemzet nagy részének örök időre szóló szolgálai elnyomatása és zsarolása óriási kárt tett az egész nemzetben.

Hármas könyv.
1314.

A visszatorlás szelleme arra is birta a nemeseket, hogy részben még csak a szokásjogban gyökeredző kiváltságaikat törvény alakjában összeírassák. Ulászló e feladattal az akkori ítélőmestert, *Werbőczy Istvánt*, bizta meg, ki e feladatnak ügyességgel és hazafiúi odaadással felelt meg. *«Hármaskönyv»* című műve (opus Tripartitum iuris consuetudinarii Regni Hungariæ) jogtörténelmünk valóságos tárháza, a hazai jognak legtekintélyesebb kútforrása. Bekezdésül azt mondja, hogy a nemesek között jogra és kiváltságra nézve nincsen különbség, mindnyájan *egyenlő* szabadsággal bírnak. (Ezzel ellenmondottak a zászlós urak és főpapok amaz állításának, hogy ők külön rendet alkotnak.) Csupán a vérdíjra nézve van közöttük fokozat. E kiváltságok kútfejét a nemesek szellemi és testi tulajdonságainak felsőbbségében, a hadi érdemekben, czimadományozásokban és örökbefogadásban találja. A *nemesség négy sarkalatos előjogát* pedig a következőkben foglalja együvé: 1. Az elmarasztaló ítélet kimondása előtt nemes ember el nem fogható, tehát sértethetetlen; 2. csak egy ura van: maga a király; személyében vagy vagyonában azonban törvény ellenére ez sem háborgathatja őt; 3. szabadon élhet minden jogával s jövedelmével, ment mindennemű szolgálattól, adó-, vám- és harminczadtól. Csupán az ország védelmére tartozik katonáskodni; 4. ha a király ezen, már az arany-bullában elismert jogokat megszegné, a nemes, hűtlenség vése nélkül, «ellenszegülhet és ellenállhat».

A Tripartitum ismétli továbbá, hogy csak az a valódi törvény, a mit a fejedelem és a rendek egyetértve és közösen hoznak az országgyűlésen.

Jogereje.

Az udvar nem látta szívesen a nemesi előjogoknak és a jogszabályoknak ezen összegezését, sőt Ulászló az országgyűlés határozata daczára sem küldte szét a vármegyéknek a jogkönyvnek már megpecsételt példányaikat és ez az oka annak, hogy a Hármaskönyvet csak utóbb, a XVIII. században vették be a Corpus jurisba. (De Erdélyben már 1517 óta volt törvényereje.) A gyűlés után Werbőczy művét Bécsben kinyomatta, a következő bácsi országgyűlés pedig helybenhagyta és forgalomba hozta «a magyar nemesség szentírását», mely mint nemzetösszetartó kapocs, utóbb sok szolgálatot tett hazánknak.¹

¹ Jogi szempontból is érdekes munka. Werbőczy érdeme, hogy a

3. Hanyatlás pénzügyi és alkotmányos tekintetben. A vallásos szakadás kezdetei.

Fraknói Vilmos, M. T. IV. 413. I. *Szalay L.*, III. 536. *Horváth*, III. 222. *Kerékygártó*, II. 195. *Fessler*, III. 311. *Szalay J.—Baróti* II. 160. *Sayous*, II. 26. *Krones*, II. 650. *Huber*, III. *Sayous*, II. 26. *Jászay és Fraknói* említett művei. *Ócáry*, Magyarország a mohácsi vész előtt (1884). *Fraknói*, II. Lajos udvara (B. Sz. 1876. és Olesó könyvtár 46. sz.). U. az, II. Lajos számadási könyve (T. T. XXII.): *Werbőczy István*, a mohácsi vész előtt (Száz. 1876) *Werbőczy* életrajza (1899). U. az, *Tomori Pál* élete (Száz. 1881). *Tomori Pál* levelei (T. T. 1882) és: *György*, brandenburgi örgróf (Száz. 1881). *Neustadt*, György, brandenburgi örgróf a magy. udvarban (Németül, 1884). Aus der Mappe eines Hohenzollern am ung. Hof (Bayreuth, 1893). *Komáromy A.* cikke Werbőcziről. *Ehrenberg Rich.*, Das Zeitalter der Fugger (I—II. 1896. s k.). V. ö. *Kropf Laj.* a Száz.-ban 1896. 838. l.). *Stauber A.*, Das Haus Fugger. (Augsb. 1900). *Juste Tiv.*, Mária magyar királynő. *Ford. Szász Károly*, 1869. *Popesku M.*, Die Stellung des Papstthums u. des christl. Abendlandes von 1523 bis 1526 (Lipscs, 1888). *Mayláth Béla*, A kalandosokról (Ak. Ért. 1877 és Száz. 1885). *Lindner* értekezése az Erd. Muzeumban, 1894. V. ö. Száz. 1894. 572. *Wenzel G.*, A Fuggerek jelentősége hazánk történetében (Ak. Ért. 1883 és 1884). U. az, Magyarország bányászatának kritikai története (1880. 169. l.). *Péchy* eml. munkái. *Kupelwieser L.* eml. művei (110. l., de épen a mohácsi csata leírása hézagos. L. Száz. 1896. 66. l.). *Rapiczyk*, A mohácsi ütközet (M. T. T. I.). *Vámbéry A.*, A mohácsi ütközet (Uj M. Muzeum, 1860). *Salamon*, Török hódítás Magyarországon (71. l.). *Kemény Zsigmond*, A mohácsi veszedelem okairól (Hasznos Mulatságok, 1839). *Hamner* (III. 54.). *Zinkeisen* (II.) és *Hertzberg* eml. munkái. *Aczél J.*, A török invázió okai a XVI. században (Budapest, 1894). *Kiss L.*, Belgrád bukása 1521. H. K. 1888. *Kovács J.*, Jaicza bevétele 1524-ben (u. ott, 1892). *Thüry* érteke. a Századokban (1893. 559. l.). *Keményfi D.*, Történeti Tanulmányok (Tomori élete) 1892. *Székely S.*, Brodarics élete (T. T. 1888). *Kápolnai J.*, A mohácsi hadjárat (H. K. 1889). *Fraknói*, Egykori újságlapok (Száz. 1876. Függelék). *Gömöry G.*, Egykori levél (H. K. 1889. 503). *Kardosony J.*, A mohácsi csatátér (törökből K. Sz. 1894). II. Lajos hátrahagyott kincsei (T. T. 1890. 367. l.). *Torquatus* humanista jóslatáról I. Száz. 1899. 84. l. *Horváth Jenő*, Magy. Hadi krónika. 1895. 351. l. és legújabban *Szurmay S.* Az 1526. hadj. (LAK. 1901. Melléklet). A török hadjáratokról szóló irod. l. egyébiránt: H. K. 1895. 247—5. l.). *Beöthy Zsolt*, A magy. irod. a mohácsi csatáról. (Bud. Hir. 1900 máj. 9—10).

A reformáció kezdetéről: *Fraknói* dolgoz. *Koldz*, Mkgf Georg u. das Glaubenslied d. Königin Maria von Ungarn. (Beitr. zur bayer. Kirch. Gesch. II. köt. 1896). *Kropf L.*, Luthers Werke. (Száz. 1898. 535. l.). A 19. köt. több magyar vonatkozású dolgot tartalmaz.

Ulászlót kiskorú fia, Lajos, követte a trónon: ki helyett II. Lajos. országos tanács vitte a kormányt: 6 főpap, 6 zászlós úr és 16 1516—26. köznemes. Voltaképen azonban néhány befolyásos kegyelt osztozkodott a hatalomban és egyúttal Lajos nevelésében; első sorban Lajos gyámja, nagybátyja, *Brandenburgi György*,¹ a ki

magyar jogot a római jog nem szorította ki nálunk. Erős nemzeti fel fogás és érzés uralkodik benne.

¹ Brandenburgi György II. Ulászló hugának fia és Corvin János

Rosszul nevelik. a munkakerülést és folytonos szórakozást megkedveltette az ifjú és tehetséges Lajossal; továbbá *Bakócz* Tamás primás, *Perényi* és később Báthori István nádor. Önző és lelkiismeretlen vezetésük alatt az ország helyzete rosszabbra fordult és a nyomor

Pénzügyi bajok. már a királyi palota kapuján is zörgetett. Az ország évi jövedelmei csak 200,000 arany forintra rugtak; ennek egy harmadát maga a királyi udvartartás emésztette föl és ámbár olykor-olykor teljesen üres volt a kir. pénztár, az udvar emberei mégis folyton vadászatra, lovaglásra és álarczos bálókra gondoltak. Növelte a bajt, hogy a király kegyeltjeinek elengedte az adót, hogy a befolyt csekély adóösszeget a hűtlen kincstárnokok (pl. Ernő pécsi püspök) ellopták és az erdélyi bányák már egyáltalában semmit sem jövedelmeztek. A kormány iparkodott ugyan hamis pénzveréssel a bajon segíteni és megkülönböztettek «jó, középszerű és rossz pénzt;» de az új (rossz) ezüst pénz, (melyet általában rézpénznek neveztek), sehogy sem vált be és 1525-ben ki kellett mondani a devalvatiót, mely szerint ezentúl csak 2, sőt 3 új denár ért fel egy régivel. Midőn pedig a pénztár most is üres maradt, a kincstár *szerződést kötött* az akkori világ legelső bankházával, a szemes *Fugger-czeggel*, mely a Thurzó testvérekkel, az akkori kamaragrófokkal különben összejátszott. A *Fugger*-ek a náluk zálogba vetett királyi jövedelmekre (adók, vámok stb.) adtak ugyan kölcsönt, de ezen előleg fejében a *bányák kizárólagos kiaknázásának jogát követelték*, mely engedmény fejében azután valóságos rablást űztek. Többi között a rézzel együtt (tilalom daczára) ezüstöt is vittek ki az országból. Midőn a *Fugger*-ek családja kisült, elítélték ugyan őket 100,000 forintra, de ők számlákat küldöttek be az állítólag őket ért károkról, melyet 267,000 magy. forintra becsültek. Lajos király e követelések jogosultságát elismerte, míg tartozásukat úgyszólván teljesen elengedte. Mi több: az udvar nemsokára megint rájuk ruházta a bányamonopoliumot.

Egyéb vissza-
élések.

Uglátszik, hogy e szemmel látható botrányos sülyedés és korrupció nem igen hatotta meg az akkori nemzedéket, a mint a töröknek előnyomulása, sőt még Szabács és Nándorfehérvárnak eleste sem rendítette meg a dőzsölésben elmerült udvart, a mely épen Lajos király és Mária esküvőjét megülte. Az 1521. évi budai gyűlésen ugyan a rendek Werbőczy és a köznemesség indítványára minden nem-nemesre 1 arany forintot vetettek ki, a főurakra, főpapokra és a vagyonosabb nemességre pedig egy évi jövedelmök felét és a kisebb papságra az arany- és ezüst-készletnek tizedét. A befolyt összeggel pedig újabb kísérletet akartak tenni *zsoldos* hadsereg fölállítására, mert a nemesi felkelésben már maguk a rendek sem bíztak. Mihelyt azonban híre terjedt,

özvegyének második férje volt és egyúttal a Hunyadi-ház összes örök-ségének birtokosa.

hogy Szolimán szultán beéri Nándorfehérvárral és Rhodus ostromára készül, senki sem akarta az adót megfizetni, úgy hogy a remélt milliók helyett csak 45,000 forint folyt be.

Bukófélben volt az *alkotmányos élet is*. Szinte hihetetlen, hogy noha már az országnak főnmaradása, léte forgott kockán, a *fő- és köznemesség* még az örvény szélén is *egyre folytatta a versengést a hatalomért*. A *főnemések*, nevezetesen Báthori nádor, Szerencsés kincstárnok, Bakócz és Szalkai primás és kanczellár és a velük annyi sértegetés után is kibékült Szapolyai János semmi áron sem akarták átadni a kormány gyeplőit a *közneméseknek* és vezérüknek, *Werbőczy Istvánnak*. Az elszegényedett köznemések, a kik már Mátyás király életében annyira kikeltek volt a pénzt harácsoló és erőszakos főnemések ellen, Ulászló trónralépése óta kimondhatatlan haraggal gyűlöltek az oligarchákat féltelenségeik és rablásaik miatt. Mindkét párt magának követelte a hatalmat és a hatalommal járó javakat. Eljött immár a fegyveres szövetekezések, a «pacta conventa» kora. Az oligarchák külön helyre, Budára hívták össze hiveiket, a «kurta» nemesség pedig szintén külön gyűlésen, Tolnában és Bácsban fogott radikális törvények alkotásához, melyeket a főnemések azután megváltoztattak. Mind ennek azonban csak egy volt a vége: az, hogy senki sem fizetett adót és katonát sem állított senki.

A pártok gyűlölsége új erővel az *1525. rákosi országgyűlésen* tört ki, mely gyűlésen a köznemések nem vármegyék szerint képviseltették magukat, hanem fejenként jelentek meg és a «tolvaj» Szerencsés fejét követelték. Látván azonban, hogy Lajos és Szalkai kanczellár mitsem törődnek sérelmeikkel, elhatározták, hogy július havában egy újabb gyűlésen majd maguk keresnek orvoslást. Lajos ugyan betiltotta ezt a gyűlést, mindazonáltal 14,000 nemes gyülekezett össze *Hatvanban*. E hírre Szalkai azt tanácsolta Lajos királynak, hogy menjen el ő is a gyűlésre és áldozza fel tanácsosait (az ő kivételével). Lajos követte a tanácsot és titkos levelekben tudatta Werbőczyvel, hogy hajlandó eddigi tanácsosait fölláldozni és hogy Brandenburgi György el fogja hagyni az országot. Ez engedmények hírére a számitásból vele tartó Werbőczy és pártja természetesen kitörő örömmel fogadták a közébük érkező királyt, de azután erőlysen követelték a gonosz tanácsosok elbocsáttatását. Kivánságuk immár teljesedett: a kegyvesztessé lett «fősvény» Szalkai, a «siklasztó» Báthori, valamint Sárkány országbíró és Thurzó Elek kincstartó, a nemesség irtozatos haragjának láttára, állásaikról sietve lemondtak. (A «tolvaj» Szerencsés azzal fegyverezte le ellenfeleit, hogy a Fuggerek csalárdságát derítette ki). A kormány bukása után a köznemések határtalan lelkesedéssel *Werbőczyt választották meg nádornak*, az országtanácsba pedig 8 köznemest rendeltek; a Fuggerektől, «kik az ország zsirját kiszívják», elvették a bányamonopoliumot; a végvárok fölszere-

Az alkotmányos élet hanyatlása.

Pártoskodás. Versengés.

Pártgyűlések.

1525. rákosi gyűlés.

1525. hatvani gyűlés.

A főúri kormány bukása.

Werbőczy nádor.

lésére pedig telkenkint 1 arany forintot ajánlottak segélyül. A király és neje, Mária, látszólag mindenben megnyugodtak. Komolyan amúgy sem félték; hiszen a Szalkai által a koronával biztatott Szapolyai kéz alatt megnyugtatta őket. A rendek eloszlása után pedig Lajos és Mária segélyt kértek rokonaiktól a kierőszakolt engedmények visszavonása végett.

Reakció.
1525—26.

A bomladozó országon azonban a köznemesség hatalomra jutása és az új czélszerű törvények sem segítettek: az új kormánynak ugyanis nem volt meg a kellő gyakorlottsága és tekintélye; a bukásuk miatt bosszút forraló főnemések lépten-nyomon akadályt gördítettek a kormány elé és nemsokára maga a köznemesség is arra ébredt, hogy Werbőczy megválasztatásával nem kezdődik a várva-várt aranykor. A főbaj azonban az volt, hogy Lajos király titokban most is volt tanácsosaira hallgatott, a kik közül Báthori, Sárkány és Thurzó Elek valami 200

Calendae-
társulat.

főúrral «Kalandos társulat» néven Kecskeméten politikai pártot szerveztek, mely leplezetten ugyan, az elvesztett hatalom visszanyerését tűzte ki feladatául. Előbb Werbőczyt távolították el Budáról a bányavárosokban kitört munkásfölkelés lecsillapításának ürügye alatt; távolléte alatt pedig akként nyerték meg részükre Lajost és Máriát, hogy Thurzó Elek a Fuggerektől 50,000 forint előleget eszközölt ki a királyi család számára, mely előleg fejében a Fuggerek újra megkapták a bányamonomoliumot és a számadás alól fölmentettek. A főnemések, e sikeren felbuzdulva, most már arra igyekeztek rá bírni Lajost, hogy Werbőczyt és pártját elejtse, mely célból a rendeket Budára hívták (1526). Lajos kissé aggódott és ezért Visegrádra távozott, de a gyűlés lefolyása teljesen igazolta az udvari párt várakozásait. Sok elkedvetlenedett Werbőczy-párti köznemes, valamint maga Szapolyai el sem jött a gyűlésre, minek láttára a pártjától cserben hagyott Werbőczy méltóságáról tüstént lemondott és ellenségei haragja elől Erdélybe menekült. Erre a főúri többség megsemmisítette a hatvani végzéseket és megint Báthorit emelte a nádori székbe, a ki az új főnemességből alakított országtanáccsal kivetett ugyan némi adót, de csak azért, hogy azt mondhassák: «mi nem vagyunk okai az ország pusztulásának». Ugyanezt hangoztatta maga Lajos is. Igaza volt Burgiónak: «Elég komédiát játszottak a kölcsönös óvásokkal oly időben, midőn az ország egén már vészfelhők tornyosultak».

1526. budai
gyűlés.
Werbőczy
leköszön.

A reformáció
is megfajlítja
az egyéget.

A politikai bomláshoz immár az egyházi szakadás is járult: kezdetét vette a *reformáció*. A mohácsi gyásznapi előtt még csekély számmal voltak az új vallás hívői, melynek tanait a külföldről hazatérő német kereskedők és a Wittenbergában megfordult egyetemi hallgatók hozták magukkal, kiknek nyomában azután több német városban (Sopron, Lőcse, Körmöcz, Buda) prot. istentisztelet létesült. Az országtanács és az 1525. évi országgyűlés Szalkai és Werbőczy indítványára véres törvényt

hozott ugyan az eretnekek kiirtására («lutherani comburantur»), melynek éle azonban inkább a protestáns vallás hírében álló Brandenburgi György és a német érzelmű tanácsosok ellen fordult, (hogy távozásra bírják őket). Másrészt pedig az országtanács ezzel a végzéssel a szentszéknek akart kegyében járni, melytől, mint máskor, most is segílyt remélt. Az új pápa, VII. Kelemen meg is dicsérte Werbőczit és pártját. Az üldözésnek azonban csak néhány lutheránus esett áldozatul (a bányavárosokban strajkoló, lutheránus hitű bányászok sorából, Budán pedig egy protestánst kőpadra vontak).¹ Nagyobb szabású üldözésre már azért sem került a sor, mivel 1526-ig az új hitnek csak kevés híve akadt és mert akkoriban semmiféle törvényt, tehát ezt sem tartottak meg. Azonfelül Mária királynő is némileg rokonszenvezett az új hittel, Luther Márton pedig zsoldárt intézett hozzá. — A mohácsi katasztrófa után pedig szó sem lehetett üldözésről, sőt épen az ország ketté szakadása egyengette az új tan útját. — Egészben véve a reformáció fellépése (sokféle üdvös hatása mellett) egy fontos tekintetben mégis károsan hatott hazánkra, a mennyiben a vallás terén még fennálló egységet megbontotta és a megindult kölcsönös türelmetlenség és üldözés a nemzet erejét gyöngítette.

4. A török előnyomulása. Belgrád eleste és a mohácsi csata.

Irodalom mint fentebb a 3. fejezetnél.

Míg Szelim szultán élt, a fegyverszünetet a török és magyar kormány időről-időre meghosszabbította. A csetepaték mind a mellett soha sem szüntek meg teljesen és *Kinizsi Pál* és *Corvin János* pl. mintegy a maguk szakállára harcoltak a törökkel. — 1520-ban azonban I. *Szolimán* szultán személyében egy igazán uralomra termett és nagyraavagyó fejedelem lépett a trónra. Annál nagyobb hibát követett el tehát Lajos király, midőn Szolimán követeit, a kik békét ajánlottak, gyanúból letartóztatta.² A nemzetközi jognak e badar megsértésére Szolimán *Szabács* és *Nándorfehérvár* ostromával felelt, s hazánknak ezen, a kormánytól cserben hagyott kulcsai csakhamar meg is adták magukat.³

Harcok a törökökkel.

Nagy Szolimán 1520—1566.

Szabács, Nándorfehérvár eleste 1521.

¹ Az üldözésre és az áldozatok számára nézve l. *Fraknói*, A m. nemz. t. IV. 452. és 477—478. és *Kropf Lajos* adatait (Száz. 1898. 536. l.).

² Ezt a vitás kérdést *Thúry* fejtegette utoljára (Száz. 1893. 559.). A török követek megcsonkítása még Szelim korában történt, ki azonban azt elnézte és a török kormány csak sokkal később, I. Ferdinánd korában tartóztatta le viszonzásképen a kir. követeket. *Thúry* egyáltalában tagadja, hogy Szolimán elejétől kezdve hódító politikát folytatott volna hazánkkal szemben és azt hiszi, hogy csak 1541-ben, a viszonyok kényszerhatása alatt szánta rá magát Magyarország állandó megszállására.

³ *Kiss L.*, mutatta ki (H. K. 1889), hogy nem *Móré Mihály*

Követte ezt *Zimony, Zalankemén és Titel* bukása. — Szerencsénkre Rhodus ostroma és Perzsia felkelése a szultán erejét azután lekötötték és ezzel hazánknak alkalom nyílt, hogy jobb útra térjen.

Kedvezőtlen
külföldi
helyzet.

Ennek a pihenőnek azonban eleink nem vették hasznát. Tovább folytatták átkos versengésüket a hatalomért és az általános bomlás minden nagyobb erő kifejtést lehetetlenné tett. Ehhez járult, hogy hazánkra nézve a *külföldi helyzet* is rosszabbra fordult. A német trónt 1519. *Károly* spanyol király, Ferdinánd osztrák fejedelemnek bátyja nyerte el, és ezóta a Habsburg-család a spanyol és német korona és annak melléktartományai (Németalföld, Burgund, Miláno, Nápoly) birtokában félelmetes hatalomra emelkedett Európában. Érezte ezt kivált a szomszédos *I. Ferencz* francia király, a ki Károly ellen azonnal meg kezdte a harczot, melyben Ferenczet kudarcz és személyes fogság érte. Mind a mellett nem rakta le fegyvereit a Habsburgok lábaihoz, hanem, nem bírván saját erejéből a harczot folytatni, szövetséget kötött a pápával és Szolimán török szultánnal a közös ellenség megalázására. Szolimán pedig csakis hazánk testén át támadhatta meg Ferdinándot (II. Lajos sógorát), és így először is Magyarországot, Ausztriának mintegy védő bástyáját kellett lerombolnia. Ilyformán a német szövetség nemcsak a török támadását vonta maga után, hanem a francia és a pápai udvar ronkszenszenvétől is fosztotta meg hazánkat.

1526. évi
hadjárat.

Midőn híre járt, hogy Szolimán az 1526. évet tűzte ki a Magyarország ellen tervezett újabb támadásra, a gyámoltalan udvar égre-földre kért segílyt katonát, pénzt, löport és fegyvert az európai fejedelmektől. Egyik-másik fejedelem ígért is valamit, de csak VI. Adorján pápa küldött nagyobb pénzösszeget. A külföld tehát jóformán cserben hagyta hazánkat, de, a mi gonoszabb: saját fiai sem készültek igen a haza megmentésére. A politikai pártok most sem hagyták abba gyilkos versengésüket: a mely napon Szolimán 200,000 emberrel elhagyta Konstantinápolyt, az nap gyülekeztek a kalandosok a budai gyűlésre. A török csapatok már a Szávaig portyáztak, midőn az országtanács végre általános felkelést rendelt el, de még annyi pénze sem volt, hogy a futárokat kifizethesse. Hitelbe hozatták Bécsből az ágyúkat és a löport, a pápa engedelmével pedig beolvasztották az egyházi kincseket. [Csakogy az arany és ezüst edények beszédével megbizott urak, sőt Mária királynő és emberei is, sokat félre tettek maguknak.] A kolostor homályából előhivott *Tomori Pál* érsek lett a *fővezér*, a ki hadi jelességének annakkelőtte ugyan már jelét adta volt Erdélyben, de annak az emberfeletti feladatnak, megvédeni az országot ily zűlélt viszonyok között a hatalmas

Az ország
tehetetlen-
sége.

Alkalmos
fővezér
hiánya.

parancsnokot, hanem alvezérét és utódát, Morgay Mihályt illeti az árulás vádja. [*Fraknoi* (IV. 430) megmarad a régi nézet mellett].

Szolimán ellen, nem volt képes megfelelni. 1500 emberből álló csapatjával hogy is tudta volna útját állani Szolimánnak? Meghátrált tehát és előbb a Száva, majd a Dráva mögé húzódott vissza. A király táborában sem volt sokkal több harczos, midőn julius végén Budáról Földvárra és Tolnára ért. Ott tudta meg a Szerémségnek és Péterváradnak elvesztését. Ezek a hírek oly aggodalmat okoztak a magyar táborban, hogy még a hadi tanács sem tudta, mit tegyen. Néhány főúr azt a kérdést vetette föl, nem volna-e jobb Budáig meghátrálni; mások azt sürgették, hogy várják be a Szapolyai János vezérlete alatt Szeged felől közeledő 5000 főnyi erdélyi csapatotokat és a megígért cseh-német segédhadakat. A többség azonban azonnal meg akart ütközni és így hát aug. 29-én a Mohácson alul elterjedő sikon csatasorba állott a magyar had, összesen körülbelül 28,400 ember, 80 ágyúval, még pedig, szárnyakkal és tartalékkal keveset törődve, tömeges oszlopokban. Velük szemben a síkot félkör alakban szegélyező dombokat a törökök foglalták el, kiknek száma 75,000-re rügött. Tomori nyugodtan várta be a török csapatok teljes kifejlődését és csak este felé adott jelt a támadásra. Erre a vashá öltözött magyar lovasok rázúdulnak a török előhad gyalogságára, melyen szerencsésen keresztül is törnek, a mint ezt a török haditanács előre látta volt. Parancsára önként vált kétfelé ezen előhad, úgy hogy a rohanó magyar lovasok hirtelen a janicsárok homlokzatával, illetőleg a janicsár gyalogság előtt felállított 300 ágyúval találtak magukat szemben. A szultán elsüttette az ágyúkat, de lövegeik nem annyira pusztulást, mint inkább zavart okoztak a mieink csapataiban; mielőtt azonban még soraikat újból rendezhették, a janicsárok máris hatalmas támadást intéztek ellenük. Együttal a magyarok háta mögé küldött török lovasosztály meglepte a tábort és elállotta a futásnak indult magyarok útját. Ebből az öldöklő bekerítésből alig menekült meg néhány száz ember; a többi 24,000 másfél órai harcz után véreben hevert, köztük a nemesség és főpapság színe-java. Futásközben maga a király is elveszett a Cselepaták iszapjában.¹ A szerencsétlen vereség

A mohácsi
csata 1526
aug. 29.

¹ Azok az ismeretes mesék, hogy Lajos király utóbb Szekesön orozva megöletett, Szerémi György művére vezethetők vissza. *Gosztonyi*, Duna-Szekeső multja 1892. Oláh Miklós szerint a törökök ölték meg a menekülő Lajost. (Száz. 1898. 495. l.). Ugyancsak Oláh szerint Szalkay érsekprímás nem is vett részt a csatában, hanem már az év tavaszán meghalt.

Feltűnő, hogy oly kevés fegyvert találtak a *Kölked* és *Nagy-Nyárad* között elterülő mohácsi csatatéren; de a Duna megváltoztatta itt egykori irányát és a csatatér java része ma árvízterület. A Duna szabályozása alkalmával a munkások több koponyát (a kardütés nyomai-val), fegyvert és fődeles sisakot találtak a Dunaág fenekén, melyek Zomborba kerültek. V. ö. *Dudás Gy.*, Mohácsi leletek. (Arch. Ért. 16. évf.).

mintha megbénította volna a nemzet ellenálló képességet. Senki sem merte útját állani a győztes Szolimánnak, a ki Budának indult és azt felgyújtotta, onnan pedig a Duna és Tisza közén rabolván és a lakósokat rabszíjra fűzven, megint elhagyta a védtelen országot. Ezúttal nem hódítani, csupán bosszút állani jött. — Gyászos bukásunkat fennen hirdették a Mátyás budai várából elvitt és Konstantinápoly terein felállított szobrok.

A mohácsi vész okai. Igazságtalan ítélet volna, a mohácsi vész okait egyeseknek, egyes állami tényezőnek avagy csak egy pártnak szemére lobbantani. Első sorban az emberek vétkeztek, kezdve a királyokon, le a röghöz kötött pórokgig. Vétkezett a nemesség is, nevezetesen a főnemesség, melynek nagy többsége a Báthoriakhoz és elvtársaikhoz szított és gúnyt űzött a törvényből, meggazdagodott a szegények fillérjein és a hatalom után való vágyában az ország legégetőbb szükségleteiről is megfeledkezett. Nem sokkal különb volt egy Szalkay, egy Bakócz érsek primás. A polgári osztály most is félrevonult a nemzeti élet feladatától. A földhöz bilincselte a pórok pedig közömbösen nézték azt az istenítéletet, mely az urakat érte. Meghasonlott a nemzet szelleme, önző pártokra szakadt és nem létezett egyetlen rend vagy osztály, mely a hazafiság szikráját ápolta volna kebelében és jókor megöngzetlenül teljesítette volna a haza iránti szent kötelességeit.

Egyesek és osztályok mulasztása és vétkel. Növelte a bajt a nemzet vezérő osztályának erkölcsi hanyatlása. A főurak palotáiban és a fejedelmi lakban a legkétségbeesettebb válság idején is egyre folytak az álarczos bálók, a dőzsölés, a lakmározás, a pazarlás. Jogtalan birtokfoglalás, erőszak, ennek véres megtorlása és hamis pénzverés napirenden voltak a nagyok körében.

Erkölcsei hanyatlás. De nemcsak az emberekben volt a baj, hanem a viszonyokban s a helyzetben is. Sem a politika, sem a pénzügy, sem a hadügy terén nem volt az országnak kipróbált, szilárd rendszere. A Mátyás alatt behozott reformok még nem hatottak volt át a nemzet testét és vérére, midőn szerzőjük meghalt. Nyomban rá a gyöngye Jagellók, jobban mondva az oligarcha főnemesek uralma következett, a kiket aztán rövid időre a köznemesség ütött ki a nyeregből. A párttusák a régi alkotmány sánczait lerombolták, újaknak emelésére pedig a hatalomért való versengés folytán már nem érték rá a pártok. — A mi a pénzügyi helyzetet illeti, szembeeső volt a hanyatlás, de arról maga II. Ulászló király nem igen tehetett. Mátyás királynak magánvagyonából is óriási jövedelme volt, az adókezelésben pedig oly erős kezét tanusított, hogy az állam évi jövedelme 900,000 aranyra emelkedett. A Jagellóknak ellenben nem volt családi vagyonuk és a törvénynek sem tudtak tiszteletet szerezni. II. Lajos hibája, hogy könnyelműen élt és pazarló udvart vitt.

Rendszer hiánya. Politikai zülöttség. Pénzügy. Hadügy. A hadügyi rendszer hanyatlása szorosan összefüggött a pénzhianygyal. Az ország Mátyás állandó hadának elbocsátta-

tása után jóformán csak a banderialis urak jó indulatára volt utalva. Pénzhiány miatt veszték el a végvárak is, mivel a kincstár azoknak ellátását és fentartását már nem győzte pénzzel. A harczias szellem hanyatlását jellemzi az a tény is, hogy a hadi vitézségeről oly híres nemzet soraiban még csak alkalmas és népszerű vezért sem birtak találni a döntő pillanatban.

Nagy volt tehát az emberek büne, de nagy része volt bukásunkban a politikai, pénzügyi és hadügyi rendszer hiányának is. *Az önmagában meghasonlott nemzetben már jóval a mohácsi rész előtt hiányoztak az állami szervezet életrealitásának összes feltételei.* Tudták ezt a külföldi követek is, kik úgy találták, hogy Magyarországon mindennek olyan színe van, mintha az ország nem tarthatná magát sokáig. A külföld rokonszenvére sem számíthattunk, sőt a török császárt épen a francia király nógatta támadásra. Ezek után megérthetjük, hogy bukásunkat nem csupán a török hordák okozták. Ezek a Mátyás korabeli nagyságnak már csak a maradványait taposták le.

A korszak főbb kútfejei.

Források áttekintése: M. T. K. K. 300. I. *Flegler és Sayous* eml. művei (33. l.). *Hazslinszky R.*, A Jagellók korának kútforrásai (Besztercebánya, 1895. V. ö. Száz. 1895. 966. l.). *Wenzel G.*, Sanudo művei (Száz. 1871). *Zsilinszky Mihály*, Szerémi György (Havi Szemle, 1878). *Dudás Gyula*, Szerémi György (Száz. 1866). *Szádeczky Lajos*, Szerémi Gy. és emlékiratai (1882). U. az, Szerémi kiadásának hiányai (1892). *Erdélyi*, Szerémi Gy. és emlékirata (Budapest, 1892). U. az, A Carmen flebilis (Szerémi függelékében) szerzője (Száz. 1893) és az erre vonatkozólag *Erdélyi* és *Szádeczky* között támadt polemia (Száz. 1893. és 1894). Új adatok Szerémi brassói tartózkodásához; Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen. (III. köt. 1896). *Acsády*, Verancsics és Szerémi (Ak. Ért. 1894. 143) és bővebben: I. K. 1894. *Wenzel* értekezése a T. T.-ban, 1879. 401. l. *Marczali*, Regesták külföldi levéltárakból. (U. ott, 1880 s. k. évf.). *Hellebrant Arp.*, A m. akad. könyvtárában levő ősnymtatványok jegyzéke. *Bleyer Jak.*, A magy. vonatkoz. német történ. népénekek 1551-ig (1896—7. Egy. Ph. K.).

Bonfini műve (162. l.) 1495-ig ér; kedvez II. Ulászlónak. *Zsámboki*, appendix-et csatolt B. művéhez, mely az 1491. és 1505. családi szerződésekről szóló oklevelek miatt fontos.

Tubero Lajos, saját nevén: *Cervio Lajos* (Tubero = püpos), raguzai születésű pap volt (sz. 1455 kör.). Elvégezvén tanulmányait a párisi egyetemen, megnősült, de aztán beállt a San Andrea zárdában, Ragusa mellett, benzésbarátnak. Ugyanott mint címzetes püspök, 1527-ben meg is halt. Művét: «*Commentarii de rebus, suo tempore*», 1492—1522. barátjának, Frangepán György érseknek ajánlotta. E könyv a Jagellók korának kül. erkölcsi történetének egyik kiválóbb kútforrása, sokoldalú műveltségű, kiváló humanista korírónak hitelt érdemlő műve. Részrehajlatlan szigoráról tanuskodik ama körülmény, hogy pap létére nem restelli kifejtetni, miszerint a reformáció terjedését többi között az egyházi visszaélések s a főpapok kapzsisága okozták. Könyve utóbb ez okból az indexre került. Kiadta *Schwandtner* (II. köt.) és újabban *Mátyás Flórián* a Fontes Domestici IV. kötetében. L. még Mátyás nyilatkozá-

tát a Száz.-ban, 1886. 438—39. l. V. ö. *Ballagi Alad.* cikkét a Pallasz-Lexikonban XVI. 411. l.

*Ranzanus (Ransano)*¹ Péter püspök, 1488. nápolyi követ Mátyás udvarában. Élt 1420-tól 1492-ig. Megírta Bonfini példájára Magyarország történetét (*Commentarii de rebus hungaricis*), mint «Annales» cz. művének egyik részét; munkáját pedig, mely 1485-ig ér, Beatrix királynőnek ajánlotta fel. Kiadta *Zsámboki* és újabban *Mátyás Flór.* R. H. F. D. IV. *Taurinus* verses elbeszéléséről a parasztlázadásról (l. 170).

Szerémi György (sz. 1480 kör.) jobbágyból lett félműveltségű pap és előbb II. Lajosnak, később Szapolyai János ellenkirálynak volt udvari káplánja. Agg korában még egyszer beiratkozott a bécsi egyetemre, hogy tudásának sok hézagán segítsen, de csakhamar (1548) visszatért Erdélybe, a hol Fráter György kincstartó bejárója lett. † Bécsben, 1548 körül. «Magyarország romlásának története» czimű műve 1456-tól 1543-ig ér. Jóízűen, nyers módon és barbár latinsággal tud mesélni; művét sokan olvastatták, daczára annak, hogy sok benne a pletyka és üres fecsegés és hogy különösen chronológiájában sok a hiba. Ehhez járul, hogy a Szapolyai-családnak kedvez. Mindazonáltal a mohácsi vészt megelőző és az azt követő korszakra nézve az alsó néposztály felfogásának hű tolmácsolóját láthatjuk e fontos, bár ellenőrzésre szoruló forrásban. Kiadta (hibásan) *Wenzel G.* (Akadémia. Mon. H. H. Ss. I.). Magyarra ford. *Mogyoróssy*, (1882.) Brassóban töltött éveiről l. Száz. 1896. 738. l.

Marino Sanudo, Velenczének ünnepeelt történésze «Diarii» czimű, 56 kötetnyi művében behatóan emlékszik meg hazánkról, a hol 1502-ben követ minőségében megfordult. Műve 1496—1533-ig ér. Szerző a hivatalos okleveleket és követi jelentéseket is felhasználta. (Kiadta *Wenzel G.*, (T. T. Régi folyam. 14., 24., 25. köt.) *Giustiniani* velencei követ jelentését kiadta újabban *Hodinka* (Magyar Könyvszemle, XIV. köt.) *Brodarics István*, szerémi püspök, «egy szerencsétlen országnak kanczellárja» megírta a mohácsi csatát. (Kiadta *Zsámboki*, Bonfini függelékeként.)

A pápai követek, nevezetesen *Campeggi* és b. *Burignon*ak jelentései is fontosak II. Lajos korára vonatkozólag. E követeknek jelentéseit a magyar kath. főpapság a *Monumenta Vaticana* sorozatban adta ki (1884).

Végül a *Fürnhaber* által kiadott oklevélgyűjtemény említendő: «Beiträge zu der Gesch. Ungarns unter der Regierung Wladislaus und Ludwigs II.» (Archiv zur österr. Geschichte 1849). Ezt a fontos gyűjteményt egyébiránt már régebb történetíróink (*Szalay* és *Horváth*) is felhasználták. — Újabban kevés oklevél látott (e korból) napvilágot. V. ö. *Arras* regesta-közleményeit. (Száz. 1894. 359. l.) — *Die Vadianische Briefsammlung* I—III. 1508—1525. (St. Gallen). V. ö. Száz. 1901. 451.

A török kútjokat kiadja *Thury J.* (Török történetírók. Akadémia. Mostanig 2 kötet.)

Az e korra vonatkozó újabb német állami oklevélgyűjteményeket l. a 185. és 229. l. Tov. *Kluckhohn* és *Wrede*, Deutsche Reichstags-Akten unter Karl V. 2 köt. V. ö. (II. Lajosra vonatkozólag): Száz. 1898. 645. l.).

¹ *Marczali H.* tanárok és tanárjelöltek számára írt eml. művében (M. T. K. K.) sem *Ranzanus*-t, sem *Marino Sanudo*-t nem említi, holott az Utasítások értelmében e két forrás ismerete még középiskolai tanulóktól is megkövetelhető.